

Advies Vrijheidsmonument Heemstede

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

ADVIES

Betreft: Vrijheidsmonument Heemstede

Mon. nr.: gemeentelijk monument

Adres: Vrijheidsdreef Heemstede

Advies :

Datum: 6 november 2023

Afschrift aan: (gemeente)

Opgesteld door:

Senior specialist Natuursteen, beeldhouwwerk en leien

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

E-Mail:

Tel:

Onderzoeker Rijks erfgoedlaboratorium

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

E-mail:

Tel:

Op 19 september is op verzoek van van de gemeente Heemstede een bezoek gebracht aan het Vrijheidsmonument in Heemstede. Het monument bestaat uit een beeld van een vrouwenfiguur en staat op een nagenoeg vierkante sokkel op een plateau van een aantal treden. Het beeld is gemaakt door de beeldhouwer Mari Andriessen, uitgevoerd in Ettringer tufsteen en onthuld

in 1948. De laatste tijd kreeg de gemeente van verschillende personen te horen dat het beeld in een slechte conditie verkeert, zonder dat meer specifiek werd aangegeven wat er dan precies verslechterd is.

Schade

Het is niet ondenkbaar dat deze zorgen betrekking hebben op het pokdalige oppervlak van het beeld. Voor dit pokdalige oppervlak bestaat ook een verklaring. Ettringer tufsteen is een sediment, ontstaan bij de uitbarsting van een vulkaan in de Duitse Eifel. De wolk van as en pui die bij deze uitbarsting werd uitgestoten is als een dik pakket afgezet in de omgeving van de krater. Daarbij werden gesteentefragmenten van verschillende grootte weggeslingerd en dat bepaalt dan ook het uiterlijk van de steen; naast veel fijne asdeeltjes (groenbruin van kleur) bevat de steen ook grotere fragmenten van met name basalt maar ook zandsteen en leisteen. Ook zachte gele kluiten komen in de steen voor, die nauwelijks versteend zijn. Juist deze laatste insluitingen verweren vrij snel en spoelen weg, waardoor aan het oppervlak holtes ontstaan en de steen een pokdalig uiterlijk krijgt. Het ontstaan van deze kraters in de huid van het beeld is dus inherent aan het gebruik van deze steen.

Ettringer tufsteen is veel toegepast vanaf ongeveer 1920 tot ver in de vorige eeuw, zowel voor restauraties van bouwwerken als voor nieuwbouw. Het materiaal was geliefd om zijn levendige en robuuste karakter en er werd van gedacht dat het een duurzame steen was, maar dat laatste blijkt helaas vaak niet het geval. Bij veel toepassingen van deze steen zien we op den duur dat er haarscheuren in het materiaal ontstaan met een grillig verloop die de steen opdeelt. Bij het beeld in Heemstede zijn dergelijke scheuren niet waargenomen in het beeld. Wel op de sokkel, waar een aantal hoeken van de sokkel een scheur vertonen. Bij het beeld zelf is op het voorhoofd van de vrouwenfiguur een losse plak zichtbaar, maar dit lijkt een oude schade die al eens gefixeerd is (dit is onzeker en zou geverifieerd moeten worden).

Wat we verder wel zien is dat de steen naast het uitspoelen van de zachte kluiten ook her en der afschilfert, met name daar waar de steen vaak nat wordt en lang nat blijft. Het gaat echter om zeer oppervlakkig verlies van materiaal en alleen aan de sokkel.

Maatregelen

De verwerking van de steen wordt voornamelijk veroorzaakt door (regen)water. Door uitspoeling van zachte delen, door nat en droog-cycli en dientengevolge uitzetting en inkrimping verliest de steen materiaal. Zoals gezegd is er gelukkig nog weinig sprake van scheuren die het beeld opdelen. Ook is de huid van het beeld nog in behoorlijk goede staat. Een preventieve maatregel die daarom altijd helpt is het afschermen van het beeld tegen (regen) water. Op verschillende landgoederen in Nederland worden daarom bijvoorbeeld in de natte maanden beeld in en tuinornamenten ingepakt. Als dit op de juiste manier gedaan wordt (belangrijk bijvoorbeeld is dat een dergelijke afscherming voldoende ventileert) dan kan dat bijdragen tot het behoud van het object.

Steen behandelen

Ook is ter sprake gekomen of er een behandeling denkbaar is die de steen beschermt en verduurzaamt. Oppervlakkige behandelingen van de steen zijn soms wel toegepast. Er worden wel

beelden met enige regelmaat in de was gezet, maar dat betreft dan meestal beelden van kalksteen. Dat maakt de steen waterafstotend, maar als het goed is verdwijnt de was ook na verloop van tijd, waarna de behandeling dus weer herhaald kan worden. Als behandeling voor tufsteen is was voor zover ons bekend nog niet gebruikt en het is ook zeer de vraag of het bij een dergelijke poreuze steen die is opgebouwd uit verschillende componenten met een verschillende porositeit gaat werken. Alleen al het aanbrengen van de was in een gelijkmatige laag is vrijwel onmogelijk en het afbreken van de was zal ook zeer ongelijkmatig verlopen. Het lijkt dus kortom geen goede maatregel in dit geval.

Tijdens het bezoek werd ook de vraag gesteld of het beeld behandeld kan worden middels de zogenoemde Ibach-methode. Bij dit procedé wordt de steen volledig doordrenkt in methylnmethacrylaat waardoor het verval van de steen nagenoeg stil komt te staan. Deze conserverende behandeling is bijvoorbeeld gebruikt voor een vergelijkbaar beeld dat is gemaakt door de beeldhouwer Frits Siegers voor het voormalige kamp Amersfoort. Dit beeld is echter van een Franse Kalksteen (Vaurion) en deze steen leent zich goed voor deze behandeling. Het beeld in Heemstede is echter van Ettringer tufsteen en juist met deze steen zijn in het verleden minder goede resultaten bereikt met de Ibach-methode.

Bij de Dom in Xanten wordt al enkele decennia een deel van de tufsteen aan de Dom geschilderd met een dunne kalkverf. Het idee is dat deze kalkverf de tufsteen aan het gebouw verduurzaamt en tot op heden lijkt dat prima te werken. Ondanks dat deze verf de kleur heeft van de steen is natuurlijk het typische kleurverschil tussen de verschillende gesteentefragmenten door een dergelijke behandeling teniet gedaan.

Delen van dit tufstenen venster (bovenin links en in het midden) aan de Dom van Xanten zijn behandeld met een kalklaag om te tufsteen te verduurzamen.

Bij het Juliana van Stolbergmonument in Den Haag is iets vergelijkbaars geprobeerd door het aanbrengen van een laagje minerale verf (Keim) over de steen, in dit geval een Franse kalksteen (Euville). Omdat deze steen gelijkmatig van kleur is, valt deze behandeling niet heel erg op, maar het lijkt er ook niet op dat deze behandeling de steen heeft verduurzaamd.

Opnames maken

Het is tegenwoordig vrij eenvoudig om een scan te laten maken van het beeld om daarmee in ieder geval in de toekomst de mogelijkheid te hebben om een replica van het beeld te maken, mocht dat nodig zijn. Het is daarbij wel van belang dat deze scan, in de vorm van digitale informatie, bewaard wordt op een plaats waar het terug te vinden is en dat deze informatie ook in de toekomst ontsloten en gebruikt kan worden. Dat klinkt vanzelfsprekend, maar dat blijkt het in de praktijk allerminst te zijn. En het kan ook eenvoudiger. Goede foto's van een object zijn tot nu toe nog zeer bruikbaar gebleken bij het maken van reconstructies en hebben de bovengenoemde problemen meestal niet.

Monitoren

We willen vooral wijzen op het belang van monitoring. We hebben nu enige schade van het beeld geconstateerd, maar we hebben geen idee van de voortgang van het verval. Schade aan natuursteen voltrekt zich vaak geleidelijk, maar soms ook ineens met een verhoogd tempo. Er is in dit geval geen goed beeld van het proces dat zich voltrekt en dat is wel van belang voordat er ingrijpende maatregelen genomen kunnen worden.

Conclusie

Naar onze mening is er op dit moment niet zoveel schade zichtbaar dat overwogen moet worden om het beeld ingrijpend te behandelen of zelfs te vervangen. Er zijn enkele schades zichtbaar aan de sokkel (scheurtjes) die hersteld kunnen worden met inboetstukken van dezelfde steen (met een minimale voeg tussen het inboetstuk en de rest van de sokkel). Er kan overwogen worden om het beeld in bepaalde tijden van het jaar af te schermen, maar het is een groot beeld in de openbare ruimte, dus in de praktijk zal dat lastig zijn. Maar Museum Kröller-Müller voorziet ieder najaar zeer grote objecten in hun beeldentuin van winterbescherming. Mogelijk kunnen zij tips geven. Goede opnames van de huidige staat en het volgen van het eventuele verval van de steen is in ieder geval belangrijk. Monitoren en het regelmatig maken van foto's, vooral van de 'probleem-zones' helpen om vast te stellen of en waar de degradatie plaats vindt. Mocht het zo zijn dat er zich alarmerende ontwikkelingen voordoen dan kan altijd nog worden ingegrepen.

Advies Vrijheidsmonument Heemstede

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Advies Vrijheidsmonument Heemstede

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Advies Vrijheidsmonument Heemstede

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

